

DEN OM NATIONALISM, LIVSFARLIGA HISTORIEBRUK OCH HISTORIEN VÄGEN TILL FÖRSONING

Texter till Del 3 Vägen till försoning Rättvisa för fred

Under sin tid som åklagare vid krigsförbrytartribunalen i Haag åtalade Marie Tuma bland annat Jugoslaviens forne president Slobodan Milošević för brott mot mänskliga rättigheter.

Foto: Lars Brundin/Sydsvenskan

Ett fungerande rättsystem spelar en viktig roll i försoningsprocessen efter ett krig. Politiska och militära ledare ska hållas ansvariga. Offren ska ges upprättelse och en röst. Juristen Marie Tuma tillbringade tio år med att åtala och döma krigsförbrytare från det forna Jugoslavien.

Under sin tid som åklagare vid krigsförbrytartribunalen ICTY i Haag åtalade Marie Tuma bland annat Jugoslaviens forne president Slobodan Milošević för brott mot mänskliga rättigheter och krigsförbrytelser.

– Tribunalen är en så kallad ad hoc-tribunal, en tillfällig domstol som bara dömer i vissa typer av mål, förklarar Marie. ICTY tog bara upp brott som begåtts under kriget i forna Jugoslavien mellan 1991 och 1999. Hon förklarar att den internationella domstolen är viktig främst när det pågår ett inbördeskrig eller krig mellan flera länder som gör att de vanliga domstolarna inte fungerar.

– Krig kan ju fortsätta i årtal och då är det viktigt att det internationella samfundet inte accepterar att det begås krigsförbrytelser, till exempel att människor avrättas, dödas, våldtas eller att man förstör civila egendom, säger Marie. När det sedan blir fred och säkerhet i regionen där det varit krig, som i forna Jugoslavien, så tar det ett tag innan man kan driva processerna i en lokal domstolen.

Efter sex år vid krigsförbrytartribunalen flyttade Marie Tuma till Sarajevo för att arbeta som domare vid den nationella Statsdomstolen i Bosnien-Hercegovina. Här behandlas krigsmål och i viss mån också internationell brottslighet. ICTY är fortfarande verksamt, parallellt med att Statsdomstolen utvecklas och stärks.

Blandad domstol för rättvisa beslut

Marie Tuma var en av flera internationella domare vid Statsdomstolen.

– Det fanns fara för att de lokala domarna, som kom från olika etniska grupper, kunde låta sig påverkas utifrån. Vi fungerade som en buffert som säkerställde att åtal och domar blev så korrekta som möjligt.

Så småningom, när domstolen har vunnit bosniakernas fulla förtroende, kan de lokala domarna arbeta helt självständigt.

DEN OM NATIONALISM, LIVSFARLIGA HISTORIEBRUK OCH HISTORIEN VÄGEN TILL FÖRSONING

Under tiden i Sarajevo fick Marie Tuma ibland ha livvakt.

– Både lokala och internationella domare var ibland utsatta för hot, men det kan man ju bli var man än befinner sig i världen. Jag hade min tonårsdotter med mig och vi hade larm i lägenheten, galler för fönstren och ståldörr, så vi var väl skyddade, säger Marie. Men hon övervägde aldrig att åka hem till Sverige på grund av riskerna.

– Jag har suttit i rättssalen i årtal och lyssnat på förfärliga berättelser där människor blivit torterade till döds och skadade på sätt man inte kan föreställa sig. Unga och barn som blivit skjutna i ryggen då de flytt från sin by i pyjamas. När man kommer nära offren och ondskan som finns så är det svårt att bara vända bort ansiktet och fortsätta med sitt vanliga liv. Det har varit en gåva att få jobba med detta, att få hjälpa till att skapa fred och en förändring på något sätt för de framtida generationerna.

Vittnen vill berätta

De vittnen som kommer till domstolarna har varit med om och sett fruktansvärda saker. Många har förlorat nära släktingar i kriget. En del bryter ihop och måste kanske komma tillbaka en annan dag, Andra tvingas ha skyddad identitet, av rädsla för repressalier. Ändå ställer de upp och vittnar, trots att de ofta utsätts för tuffa korsförhör.

– I slutet av vittnesförhören frågar domaren alltid ”Har du några ersättningsanspråk? Till exempel ersättning för sveda och värk, för hus eller förlorad egendom”, säger Marie. Mycket, mycket ofta sa vittnen då att ”vad jag vill och vad jag har fått göra idag är att berätta vad jag såg och jag vill att det ska skipas rättvisa.” Det fick jag höra från många vittnen under mina fyra år i Sarajevo och tar det som en positiv indikation. Jag kände att det vi gjorde var meningsfullt.

Marie hoppas att domstolarnas arbete kan bidra till att de unga som växer upp idag lär av historien, och kan undvika nya krig.

– Våra domar används idag i undervisningen på universiteten och i utbildningen för framtida domare. Det blir en kedja av kunskap och erfarenheter. Vittnenas berättelser lever vidare.

Åtalen och domarna som fälls i ICTY och i Statsdomstolen kan få ännu mer långtgående effekter.

– Om man ser på Balkankriget så tog det väldigt lång tid innan det internationella samfundet reagerade och agerade. Med Khadaffi och Libyen så har FN:s säkerhetsråd agerat mycket snabbt. De har kunnat fatta nödvändiga resolutioner för att få stopp på inbördeskriget och kräva att Khadaffi utlämnas till Haag. Så juridiken och domstolarna har haft stor effekt när man försökt få slut på väpnade konflikter. Det kan rädda livet på vanliga människor som inte har något med kriget att göra.

DEN OM NATIONALISM, LIVSFARLIGA HISTORIEBRUK OCH HISTORIEN VÄGEN TILL FÖRSONING

Starka minnen

I rättssalen har allt sina former och speciella turordning, det personliga blir inte så tydligt, menar Marie. Men ute på fältet träffade hon ibland möjliga vittnen i deras hemmiljö.

– Vid ett tillfälle träffade jag två ungdomar i Mostar. Under kriget bodde de i en liten by uppe bland bergen. Nu hade de hunnit bli 18-19 år men som små låg de gömda i en buske och såg sin mamma och lillasyster bli brutalt mördade av soldater.

Marie insåg efter intervjun att det var omöjligt att använda pojkarna som vittnen.

– Något hade gått sönder inom dem den där dagen. Och de representerade många tusen människor som upplevt något liknande. Efter tio års arbete med krigsförbytelse flyttade Marie Tuma hem till Sverige. I dag bor hon i Lund och är direktör för Raoul Wallenberg-institutet, som verkar för mänskliga rättigheter. Marie tror att försoningsprocessen i Bosnien-Hercegovina kommer att ta tid men hon tror på framtiden.

– Det tar tid innan man kan bygga upp ett stabilt samhälle igen. Men många av de unga juristerna i domstolen i Sarajevo var positiva och även ungdomar jag träffade genom min dotter ingav hopp.

Sveriges stöd till rättsektorn

Sverige har gett och ger stöd till flera institutioner som har stor betydelse för rättssektorn som rör Bosnien-Hercegovina.

2002 inrättades en nationell domstol i Bosnien-Hercegovina, den så kallade Statsdomstolen (The Court of Bosnien and Hercegovina) för att ta upp krigsförbrytelser, organiserad och ekonomisk brottslighet samt korruption.

Den nationella Statsdomstolen i Sarajevo åttalar på lägre nivå när det gäller militära befälhavare och politiker.

För att kunna ställa krigsförbrytare inför rätta behöver både ICTY i Haag och Statsdomstolen i Bosnien-Hercegovina kraftfull teknisk bevisning i form av bland annat DNA. Sedan krigsslutet har arbetet pågått för att fastställa hur många som dödades och vad som hänt alla de som saknas. International Commission on Missing Persons (ICMP) hanterar identifieringen av mänskliga kvarlevor efter massmorden i Srebrenica och andra krigsbrott.

Jugoslavientribunalen ICTY, Statsdomstolen och ICMP har fått och får fortfarande svenskt stöd. Jugoslavientribunalens arbete finansieras delvis genom obligatoriska bidrag från FN:s medlemsländer enligt samma principer som gäller för FN:s reguljära budget och budgeten för fredsbevarande operationer. I de flesta projekt och program samarbetar Sverige med andra givare från länder som Storbritannien, Nederländerna, USA, Tyskland, Österrike eller med internationella organisationer som EU, Världsbanken och FN:s utvecklingsprogram (UNDP).